

Anton Repoň

Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy, Słowacja

Ideał szczęścia rodzinnego w powieści *Szczęście rodzinne* Lwa N. Tołstoja

Życie Lwa N. Tołstoja pełne było bolesnych poszukiwań. Jego opinie, nauki, wszystkie prace literackie pełne są głębokich sprzeczności. W swojej twórczości Tołstoj zdecydowanie sprzeciwiał się wszelkim formom ucisku człowieka, występował przeciwko kłamstwu i hipokryzji współczesnego porządku politycznego, kościelnego, społecznego i ekonomicznego, a równocześnie próbował wprowadzić w życie zasadę „nie walczyć ze złem przemocą”. W natychmiastowym porzuceniu wszelkich form przemocy widział możliwą drogę wyzwolenia ludzi z ubóstwa i nierówności – takie postępowanie uznawał za jedyny sposób odnowienia wspólnoty.

Tołstoj przez długi czas uważał, że jeśli ludzie oprą życie społeczne na fundamencie wysokich wartości moralnych we wszystkich dziedzinach, włącznie z rozwiązaniem problematyki rolnej, nie będą się musiały zmieniać podstawowe warunki socjalne egzystencji ludzkiej. W swoich pracach w coraz większym stopniu skłaniał się ku pogłębionej analizie psychologicznej, utwierdzał się w przekonaniu o możliwości moralnego odrodzenia ludzkości. Jednak na żadne takie możliwości nie natrafiał w konkretnych warunkach społecznych swego czasu. Nowych perspektyw etycznych poszukiwał Tołstoj w osiągnięciu harmonii między człowiekiem i naturą – miało się ono dokonywać w szczególności pod wpływem sztuki oraz poprzez oddziaływanie rodziny na ludzką duszę. W interpretacji Tołstoja były to wieczne i niezmiennie początki życia – środki poprawy stanu ludzkiej duszy. Poglądy te stały się podstawą jego wczesnych dzieł, takich jak *Lucerna*, *Albert*, *Trzy śmierci* oraz *Szczęście rodzinne*.

Szczęście rodzinne to niewielkich rozmiarów powieść, która ukazała się w 1859 roku. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi ze stycznia 1859 roku. Nad tym utworem Tołstoj pracował z wielkim entuzjazmem, ale stopniowo jego zaangażowanie słabło, do tego stopnia, że po wydaniu powieści oświadczył: „Моя Анна (tak Tołstoj nazywał *Szczęście rodzinne* w swoich wypowiedziach), как я приехал в деревню и перечел ее, оказалась такая

постыдная гадость, что я не могу опомниться от сраму и, кажется, больше никогда писать не буду”¹.

Tolstoj sam nazwał ten utwór powieścią („роман”). Historia kameralna na 93 stronach przedstawia relację między dwojgiem ludzi – mężczyzną i kobietą przed ślubem oraz w trakcie małżeństwa.

Temat rodziny jest jednym z problemów dominujących w całej twórczości Tolstoja. Rodzina, poszukiwanie szczęścia rodzinnego oraz harmonijnej egzystencji pojawia się w jego najważniejszych powieściach: *Wojnie i pokoju*, a zwłaszcza w *Annie Kareninie*. Pod koniec lat 80. XIX wieku autor powrócił do tego tematu w noweli *Sonata Kreutzerowska*. Jak widać, do zagadnienia rodziny przywiązywał pisarz najwyższą wagę. Pojęciem „rodzina” określał zresztą cały rodzaj ludzki. Uważał, że jeśli rodzina zostanie zniszczona, naruszona będzie tym samym integralność świata. Wydanie powieści *Szczęście rodzinne* Boris M. Eichenbaum łączy z ożywioną dyskusją na temat rodziny, małżeństwa i roli kobiet w społeczeństwie, która rozpoczęła się w rosyjskim obszarze kulturowym w pierwszej połowie XIX wieku².

Dyskusja, w trakcie której podejmowano tę problematykę, miała dla Tolstoja zasadnicze znaczenie. Powieść *Szczęście rodzinne* można zatem postrzegać jako artystyczną odpowiedź na publiczną debatę, dialog z jego czasem i współczesnymi mu ludźmi.

Jest oczywiste, że od *Szczęścia rodzinnego* rozpoczyna się w twórczości Tolstoja etap rozpracowywania myśli o rodzinie jako podwalinach społeczeństwa („мысль семейная”). Jednak ten utwór spotkał dziwny los – pozostaje on na marginesie zainteresowań krytyki literackiej. Apollon A. Grigorjew zwraca uwagę na fakt, że *Szczęścia rodzinnego* XIX-wieczna krytyka właściwie nie zauważyła. Grigorjew, nawiasem mówiąc, był i pozostał jednym z niewielu entuzjastów tego utworu. W artykule *Явления современной литературы, пропущенные нашей критикой* (1862) *Szczęście rodzinne* zaliczył do najlepszych dzieł Tolstoja wśród jego wczesnych prac³.

Szczęście rodzinne zignorowała nie tylko krytyka, ale także historycy i teoretycy literatury. W literaturze naukowej na temat twórczości powieściowej Tolstoja można się spotkać z poglądem, że powieść ta świadczy o zahamowaniu procesu ewolucji ideowej i artystycznej Tolstoja. Takie twierdzenia uważam jednak za błędne i przypadkowe, gdyż wymykają się ogólnej charakterystyce twórczości powieściowej pisarza. Po napisaniu opowieści kaukaskich i sewastopolskich, charakteryzujących się wielką liczbą bohaterów i szeroką perspektywą życia narodu, w *Szczęściu rodzinnym* dostrzegli krytycy zwrot Tolstoja ku teorii „sztuki dla sztuki”, wpływ „triumwiratu” (Drużynin, Botkin, Annienkow), a także naśladownictwo Iwana S. Turgieniewa. Jedynie Boris M. Eichenbaum poświęca *Szczęściu rodzinnemu* więcej uwagi w pierwszej z trzech książek o Tolstoju. Uważa,

¹ Л. Н. Толстой, *Полное собрание сочинений: В 90 т.* М., 1949, т. 60, s. 296.

² Б. Эйхенбаум, *Лев Толстой. Книга первая: 50-ые годы*, Л., 1928, s. 363.

³ Ап. Григорьев, *Соч.: В 2 т.* М., 1990, т. 2, s. 371.

że w tym okresie pisarz przeżywał „stan przejściowy”, pracował poza powstającymi kierunkami i grupami literackimi, jego życie wypełniał chaos i niepokój, powątpiewał w sens pracy literackiej, był też w stanie ciągłej rywalizacji z Turgieniewem, czego konsekwencją stało się „podporządkowanie” artystycznemu stylowi Turgieniewa, „особенно в тех местах, где сделан нажим на стиль”⁴.

Ogólną analizę *Szczęścia rodzinnego* przeprowadzili w ramach swoich biografii poświęconych Tołstojowi Boris M. Eichenbaum, Władimir A. Żdanow, Nikołaj N. Gusiew, Nikołaj N. Ardens, Siergiej P. Byczkow, Elizawieta N. Kuprejanowa. Próba przedstawienia *Szczęścia rodzinnego* w kontekście literackim została zrealizowana przez Borisa M. Eichenbauma w monografii *Лев Толстой: 50-е годы*. Jako źródło literackich inspiracji *Szczęścia rodzinnego* wymienia Eichenbaum znaczące prace pojawiające się we Francji w drugiej połowie XIX wieku: Pierre-Joseph Proudhon *O sprawiedliwości w rewolucji i Kościele* (1858), Jules Michelet *Miłość* (1859) i *Kobiety* (1860)⁵.

Jednak ideologiczny sens powieści Tołstoja sugeruje również wpływ jeszcze następujących niewymienionych dotąd źródeł: książek Jana Jakuba Rousseau *Emil, czyli o wychowaniu* (1762) oraz *Zofia, czyli kobieta* (1761), a także powieści George Sand *Jacques* (1834). Przypuszczalnie to właśnie te trzy książki wywołały nową dyskusję na temat roli płci w kulturze europejskiej, tocząca się także w drugiej połowie XIX wieku. To nowe spojrzenie charakteryzowało się akcentowaniem przekonania o naturalnej nierówności mężczyzn i kobiet, a ponadto podkreśleniem dominującej pozycji mężczyzn i podporządkowanej roli kobiet w społeczeństwie. Wiadomo, że osobowość i poglądy Rousseau miały ogromny wpływ na kształtowanie się filozofii Tołstoja we wczesnym okresie jego twórczości. Można więc sądzić, że model życia rodzinnego w *Szczęściu rodzinnym* Tołstoja powstał pod bezpośrednim wpływem Rousseau.

Spory w społeczeństwie rosyjskim w związku z problemem statusu kobiety pokrywają się czasowo z okresem największego zainteresowania Tołstoja twórczością George Sand oraz z polemikami, związanymi z jej nazwiskiem i poglądami.

Причисленная к литературному канону», G. Sand «заняла в сознании русских собратьев по перу почетное место в иерархии ценностей мировой художественной культуры. Это единственный случай в истории русской литературы 19 в., Когда целая плеяда умных, просвещенных, талантливых мужчин открыто признавалась не просто в своем поклонении литературному дарованию женщины, но в ее огромном воздействии на себя и своих современников»⁶.

Jednym z ważniejszych aspektów biografii Tołstoja jest jego związek z Walerią Arsenjewową, który datuje się na lata 1856–1857. W tym czasie

⁴ Б. Эйхенбаум, *Лев Толстой. Книга первая: 50-ые годы*, s. 361, 363.

⁵ Тамże, s. 363.

⁶ O polemice Tołstoja z G. Sand zob.: О. Б. Кафанова, *Лев Толстой – читатель и критик Жорж Санд*, „Русская Литература” 1996, s. 182–200.

pisarz stworzył w swojej wyobraźni idealny obraz przyszłej żony i próbował znaleźć wcielenie tego ideału w rzeczywistości. Małżeństwo stało się dla niego bardzo ważne i niecierpiące zwłoki – Waleria Arsenjewowa została narzeczoną Tolstoja. W listach do Arsenjewowej nakreślił wizję szczęścia rodzinnego, rozdzielił zadania dla przyszłych małżonków i przedstawił perspektywę wspólnego życia. Wizja ta nie została jednak zrealizowana: ślub nigdy się nie odbył. Historia związku Tolstoja i Arsenjewowej dała jednak podwaliny do napisania *Szczęścia rodzinnego*. Listy adresowane do Tolstoja zachowały się tylko częściowo. Dotąd nie zostały opublikowane, stąd osobowość Walerii Arsenjewowej możemy oceniać jedynie na podstawie treści listów Tolstoja, które zostały zaprezentowane w pracach Władimira A. Żdanowa i Wiktora B. Szkłowskiego.

W listach tych Tolstoj przedstawił dwa warianty życia rodzinnego. Według pierwszej wersji – modelu idealnego – małżonkowie powinni żyć w otoczeniu przyrody, na prowincji, z dala od wielkiego świata. Mężczyzna będzie się zajmować tym, co kocha, oddawać się literaturze i dbać o gospodarstwo; żona będzie się poświęcać muzyce, czytaniu i pomagać mężowi otaczać troską chłopów. Mężczyzna winien być dominującą osobą w związku małżeńskim, winien uczyć swoją żonę i wychowywać ją. Z kolei jej zadaniem ma być poświęcenie się macierzyństwu. Jest oczywiste, że Tolstojowski program szczęścia rodzinnego stanowił produkt kultury patriarchalnej. Oznaczało to ścisłą hierarchię płci, w której kobiety zajmują pozycję podporządkowaną. Role małżonków miały też być rozdzielone: kobieta została odsunięta od aktywności w dziedzinie społecznej i nastawiona na życie domowe.

Kolejną wersję życia rodzinnego, jego antywzorzec, stanowiło życie w luksusie, w stolicy, połączone z zabawą i flirtem. Wynikiem tego była jednak utrata miłości i szacunku między małżonkami, a także konieczność ucieczki przed długami na wieś.

W utworze *Szczęście rodzinne* zostały konsekwentnie przedstawione obydwie warianty życia rodzinnego. Romans z Arsenjewową należał już do przeszłości, ale ideał życia rodzinnego Tolstoja był nadal aktualny, o czym świadczy fabuła tego utworu.

Szczęście rodzinne jest powieścią naprawdę wyjątkową, a nawet przełomową, i to pod wieloma względami. Po pierwsze, kończy pierwszą fazę literackiej aktywności Tolstoja. Po opublikowaniu *Szczęścia rodzinnego* Tolstoj zaniechał na jakiś czas twórczości literackiej i oddał się działalności dydaktycznej oraz gospodarowaniu na wsi. Po drugie, sam autor wyrażał się negatywnie o *Szczęściu rodzinnym*. Pisał m.in.:

Я увидал – pisał do Wasilija P. Botkina – какое постыдное г... пятно, не только авторское, но и человеческое – это мерзкое сочинение. [...] Я теперь похоронен и как писатель и как человек. Как вспомню только содержание милой повести – признавался он ему же – краснею и вскрикиваю⁷.

⁷ Л. Н. Толстой, *Полное собрание сочинений*: В 90 т. М., 1949, т. 60, s. 296.

W roku 1859 i 1860 napisał Tołstoj m.in. listy do Drużynina i Czczeryna, w których raz po raz powtarzał, że po *Szczęściu rodzinnym* pisać o tym, „jak ona go kocha”, jest głupie i żenujące.

Powieść *Szczęście rodzinne* można w pewnym sensie uznać za utwór programowy, w którym zaczynają się już pojawiać zarysy tragicznych wydarzeń *Anny Kareniny*. Do głosu dochodzi tu myśl o zgubnym wpływie świeckiego stylu życia na rodzinne szczęście. Tołstoj wyraził w powieści swoje poglądy na temat miłości i małżeństwa z głębokim poetyckim zapalem, ale i bezlitosnym osądem. *Szczęście rodzinne* napisał człowiek, który wciąż wierzył w istnienie wzniosłej miłości między mężczyzną i kobietą, ale nawet w tym utworze ukazane zostały stracone złudzenia. Tołstoj przenikliwie pokazał, jak świecki styl życia pozbawia człowieka uczciwości i szczerości, jak umacnia w nim kłamstwo i wyrachowanie.

Szczęście rodzinne jest wyjątkowe również pod tym względem, że jest jedynym dziełem pisarza, w którym w pierwszej osobie opowiada kobieta. Główną bohaterką tego utworu jest Masza, a jej narracja ma formę prywatnych zapisków.

Forma powieści nie jest skomplikowana: oto pewna mężatka zapisuje uwagi na temat swojego obecnego życia i przeszłości. Bohaterami powieści są: ziemianin Sergiusz Michajłycz i jego narzeczona, a później żona, Maria Aleksandrowna. Głównym tematem powieści jest ukazanie schyłku ich romantycznej miłości oraz procesu przemiany namiętnych uczuć starszego mężczyzny oraz młodej dziewczyny w spokojną i zrównoważoną relację, opartą na miłości do dzieci, a także do ich ojca. W rysunku bohatera można zaobserwować wiele cech autobiograficznych; brakuje mu jednak cech typowych dla środowiska pisarza. Najważniejsze, co łączy autora z jego bohaterem, to ogólne nastawienie do życia. Sergiusz Michajłycz chce połączyć życie rodzinne z pobytem na prowincji, z dala od świeckiego, „głupiego” społeczeństwa. Jego plany nie wychodzą poza spokojne życie rodzinne na rosyjskiej wsi, pracę, odpoczynek, przyrodę, książki i miłość do bliskiej osoby.

Po ślubie para zamieszkuje na ustroniu, w swoim majątku, w harmonii i szczęściu. Główna bohaterka odczuwa jednak nudę, która wynika z monotonii takiej egzystencji. Małżeństwo wyjeżdża więc do Petersburga, gdzie Maria odnosi wielki sukces towarzyski. Między małżonkami dochodzi do sprzeczki, która tworzy rysę na ich związku. Pod koniec powieści bohaterka wraca do rodziny, a jej wcześniejsze, gorące uczucia dla męża zostają zastąpione nowymi:

Od tego dnia skończył się mój romans z mężem, dawne uczucie stało się drogim, bezpowrotnym wspomnieniem, a nowe uczucie miłości do dzieci i do ojca moich dzieci stało się początkiem innego, lecz już zupełnie inaczej szczęśliwego życia, którym dotąd żyję...⁸

⁸ L. Tołstoj, *Szczęście rodzinne*, przeł. E. Słobodnikowa, Warszawa 1982, s. 252. Wszystkie cytaty ze *Szczęścia rodzinnego* są podawane zgodnie z tym przekładem (przyp. tłumacza).

Zanim to jednak nastąpiło, Tolstoj pozwala swojej bohaterce uwolnić się spod wpływu męża, poznać własne ograniczenia, a następnie – wybrać właściwą drogę. Można powiedzieć, że w powieści *Szczęście rodzinne* Tolstoj w artystycznej formie dał wyraz konieczności podporządkowania się kobiety rodzinie. Oto fragment rozmowy małżonków:

Posłuchaj! Dlaczego nigdy mi nie powiedziałeś, że chciałbyś, bym żyła właśnie tak, jak ty tego pragniesz, czemu pozostawiłeś mi swobodę, z której nie umiałam korzystać, czemu przestałeś mnie uczyć? [...] Jest to dla was wszystkich, a zwłaszcza dla was kobiet, rzeczą konieczną przeżyć samemu cały bezsens życia po to, by wrócić do właściwego życia; innym się nie wierzy. [...] sama musiałaś się przekonać i przekonałaś się (s. 245, 248–249).

W *Szczęściu rodzinnym* spotyka się czytelnik z narracją w pierwszej osobie. Ten typ narracji wykorzystywał Tolstoj dość często we wczesnym etapie swojej twórczości (na przykład forma ta występuje w trylogii autobiograficznej *Dzieciństwo, Lata chłopięce, Młodość*, a także w utworach *Kozacy* czy *Lucerna*). W późniejszych utworach Tolstoja dominuje raczej obiektywna narracja trzecioosobowa. W zapiskach bohaterki *Szczęścia rodzinnego* narracja pierwszoosobowa nie jest jednak w pełni konsekwentna. W powieści słyszymy bowiem trzy głosy: głos głównej bohaterki tej historii (Maszy), głos męskiego bohatera (Sergiusza Michajłyca), komentującego i oceniającego to, co się dzieje; wreszcie – głos autora-narratora, który obiektywizuje tok opowieści i komentuje wydarzenia fabularne. Właśnie taka forma narracji w pierwszej osobie wydaje się dla czytelnika najbardziej interesująca.

Obecność autora jest szczególnie wyrazista w opisach przyrody, których zresztą jest sporo w tym niewielkim utworze. W literaturze naukowej pojawił się nawet pogląd, że podczas pisania *Szczęścia rodzinnego* Tolstoj przyjaźnił się z Turgieniem, pomimo że w latach 1850–1870 Turgienie-wowskie zasady artystyczne były dla Tolstoja, ogólnie rzecz ujmując, obce – „основное, глубокое сопротивление, которое формировало стиль Толстого и в 50-е и в 60-е годы, было сопротивление тургеневскому роману”⁹.

Pomimo zastrzeżeń Aleksieja W. Cziczeryna, badacze literatury uważają, że właśnie w *Szczęściu rodzinnym* opisy przyrody są podobne do pejzaży Turgieniewa; poza tym przeżycia duchowe bohaterki i jej poświęcenie się dla ukochanej osoby opisane są jakby ręką Turgieniewa¹⁰. Bohaterów Turgieniewa zdaje się przypominać również Sergiusz Michajłyca. Nawet ostatni rozdział powieści brzmi niczym cytata z Turgieniewa – mam na myśli powrót do dawno nieopalanego pustego domu nikolskiego, w którym zaczyna się opowieść i który „znów odżył, lecz nie powróciło do życia to, co w nim niegdyś żyło” (s. 235).

⁹ А. В. Чичерин, *Идеи и стиль: О природе поэтического слова*, 2-е изд. М., 1968, s. 229.

¹⁰ Zob.: Н. Н. Гусев, *Лев Николаевич Толстой: Материалы к биографии с 1855 по 1869 гг.*, М., 1957, s. 338; А. В. Чичерин, *Очерки по истории русского литературного стиля*, s. 245–246. Por. też: Г. Б. Курляндская, *И. С. Тургенев и Л. Н. Толстой*, Курск 1986.

Czy tak jest naprawdę? W scenie, w której Sergiusz Michajłycz przychodzi z wizytą, Masza z siostrą Sonią i guwernantką Katią, siedząc na tarasie, piją herbatę. Opis wiosny w tej scenie tworzy preludium do pierwszej nieśmiałej rozmowy o ewentualnym ślubie i pojawiającym się przecuciu miłości:

Ogród stał już cały w zieleni, a w gęstwinie klombów zagnieździły się już słowiki, na cały czas postu przed św. Piotrem i Pawłem. Kędzierzawe krzaki bzu gdzieśgdzie były jakby posypane z wierzchu czymś białym i liliowym. To kwiaty sposobiły się do rozkwitu. W alei brzozej blask zachodzącego słońca prześwieślał liście. Na tarasie panował orzeźwiający cień. Zaraz spadnie na trawę obfita wieczorna rosa. Z podwórza za ogrodem dolatywały ostatnie odgłosy dnia, hałas zapędzanego bydła; głupkowaty Nikon jeździł z beczką po ścieżce przed tarasem i zimna struga wody z konewki rysowała czarne kręgi na skopanej ziemi, dokoła podpórek i łodyg georginii (s. 122).

Można by się spierać, czy Turgieniewowski liryczny opis jest tak samo dynamiczny, jak u Tołstoja, albo który z tych dwóch pisarzy jest bardziej konkretny w swoich wizjach przyrody. Zarówno u Tołstoja, jak i Turgieniewa przyroda jest jednak inna, choć jej opisy są zgodne pod względem wrażeń wzrokowych, słuchowych i węchowych, w całym zmysłowym postrzeganiu świata. Oto przykładowy fragment:

Po odejściu Kati umilkliśmy oboje i wokół nas zapanowała zupełna cisza. Jedyne słowik napełniał cały ogród swoim śpiewem, nie tak jak z wieczora, z wahaniem i zacinając się, lecz tak, jak to bywa w nocy, spokojnie i bez pośpiechu, a z dołu, od strony parowu odpowiedział mu z daleka po raz pierwszy tego wieczora drugi słowik. Ten bliższy umilkł, jak gdyby nasłuchując chwilę, jał jeszcze donośniej wywodzić swoje perliste, dźwięczne trele. W tym ich, obcym nam, nocnym świecie głosy te rozlegały się majestatycznie i spokojnie. Ogrodnik poszedł spać do oranżerii, słychać było jego oddalające się kroki, gdy stąpał w ciężkich butach po ścieżce. Pod górą ktoś przeraźliwie gwizdnął dwa razy i znów wszystko ucichło. Zakołysał się ledwo dosłyszalnie liść, poruszyło się płótno, w powietrzu zapachniało i wonna fala napełniła taras (s. 127–128).

Przekonanie Turgieniewa, że do natury można się zbliżyć tylko przez miłość, było związane z jego etyczno-filozoficznymi wizjami życia. Pisarz potępiał ludzki egoizm, który uniemożliwia człowiekowi zjednoczenie się z pięknym światem przyrody. W poglądach zbliżał się tym samym do Lwa N. Tołstoja. Pomimo wielu różnic światopoglądowych, odmienności w widzeniu miejsca człowieka w świecie, obydwaj twórcy dochodzili do takich samych wniosków na temat natury zła – zgadzali się, że zło dzieli ludzi i dlatego też negatywnie wpływa na ich losy życiowe. Obydwaj zgodnie wierzyli, że ta zasada może zostać przewyciężona, jeśli człowiek zrozumie, iż stanowi część całości – nieskończonego wszechświata. Włączenie się w tę całość, wmieszanie się w nią jest – zarówno według Turgieniewa, jak i Tołstoja – głównym źródłem szczęścia i harmonii wewnętrznej¹¹.

Powieścią *Szczęście rodzinne* kończy się okres ideologicznych i artystycznych poszukiwań Tołstoja, za których sprawą próbował uciec przed

¹¹ A. Repoň, *Umelecké zobrazenie človeka v románovom svete I. S. Turgenewa*, Bańska Bystrzyca 2011, s. 34.

społecznym zamętem i znaleźć ratunek w sztuce, przyrodzie oraz w gospodarowaniu majątkiem szlacheckim. Powieść ta, oprócz intrygującej fabuły, ukazuje psychologiczne i moralne aspekty życia małżeńskiego według Tolstoja. Wielu czytelników one zainteresują, innych oburzą i nie pozwolą zgodzić się z autorem, ale z całą pewnością nie pozostawią ich obojętnymi.

The Ideal of Family Happiness in ‘Family Happiness’ by Lev N. Tolstoy

Summary

Family Happiness by Lev Tolstoy is an honest confession of a woman who, despite being beautiful and married, having children, a comfortable apartment, etc., feels the lack of something in her life. Tolstoy undertakes a profound analysis of the factors determining the relations between women and men, as well as the reasons for suppressing the love between them. He seeks for the reasons, the wrongdoers and the ways of rescuing marriages. In his work, Tolstoy in a literary form outlines a classification of marital relations and answers almost all the questions which have bothered mankind. In his view, the recipe for family happiness is simple: ‘We all – but, first of all, you women – have to personally experience the meaningless of life in order to return to its basis’, and then: ‘a new sense of love for the children and the father of your children lays the foundations for another, totally different, happy life’. Generally, the novel *Family Happiness* constitutes the end of Tolstoy’s ideological and artistic search period, when he tried to escape from a social muddle and find a rescue in art, nature and the management of his property. Apart from the intriguing plot, the novel provides an outline of the psychological and moral aspects of married life. Many readers will be interested in them, some will be outraged and unable to come to terms with the author, but, definitely, no one will remain indifferent.